

Gábrus Zakhariás.

Jelige: Non census, tituli nec clarum nomen avorum,
Sed probitas magnos ingeniumque facit.

Ovid.

Relacsintár Dávid Szamosújvár derék polgármestere, ki mindig tett-készen áll, a hányszor csak a közügy ötet munkásságra szólítja; a tevékeny Govrik Tivadar tanácsnok és cikk-író (Szongott Kristóf) aláírásával tavál e városon és a vidéken egy ív körözött, melynek homlokára e szavak voltak írva: „Állítsunk Gábrusnak emlékkövet!”

E felszólításból néhány sort ide is iktatok:

Az atyáskodó Gondviselés e hazafias várost fennállása óta nem egy kitűnő férfúval ajándékozta meg... Szamosújvár szülte kitűnő férfiak ritka sorához méltán csatlakozik Gábrus Zakhariás is.

Alig hiszszük, hogy lenne e hazában örmény ajkú polgár, ki Gábrust ne ismerné?

Gábrus volt „e városnak leglelkesebb és leghűségesebb érzelmű polgára, ki sok és hasznos szolgálataival valamint a tanács és előljárásnak, úgy az összes városi közönségnek is iránta mindenkor nyilvánítható méltánylatát és teljes meglegedését érdemelte ki (L. a szamosújvári tanács által 2152—1861 sz. a kiállított bizonyítványt.)

Ezen igen jó lélekkel megáldott és sok szép tulajdonsággal felruházott férfiúról mondták igen találóan kortársai, hogy:

Gábrus! te páratlan ember,
Nincs hozzád hasonló mester.

(Memnisz tun u álsád cshiká,
Um czeráczen ájdbesz pán iká.)

E jelentékeny férfiú áldott hamvai mind e napig úgy szólván „jeltelenül“ nyugosznak a szamosújvári sírkertben; — pedig „az áldásdús emberi és hazafiúi tevékenység emlékének szentelt kő, oszlop vagy szobor egészen más nyelven beszél a szemlélő fogékonyságához, mint a legékesszólóbb könyv olvasójáéhoz; ez lassanként hat, az röktön.“

„Az érdem iránt emléken mutatkozó és számára a síron túl is fenmaradó hódolat legjótékonyabb hatással van a hon polgáraitra; mert e hála-oltárokon gazdag tápot nyer a lelkesedés a magasért, a jóbani verseny és a fellengző hazafiság lángja.“

„Elvitázhatlan már csak azért is az emlékek érdeme, mivel a köznapi világ tolongásában eltompult szemeket a széphez, magashoz szoktatja és a letűnt nagyokkal való fajrokonosságunk emelő érzetét ébren tartja.“ (Aszalai.)

Ilyen letűnt nagyság volt Gábrus is. Állítsunk tehát áldásos tevékenységének emléket!

* * *

E felszólítás nem hangzott el eredmény nélkül!

Nevezettek a begyűlt elégséges összeg- és ennek kamatjával meg is rendelték Budapestről az emlékkövet; a csinos sírkő, mely a jónevű Gerenday szobrász műterméből került ki, múlt hó 14-én állíttatott fel a kath. sírkertben.

Szept. 17-én szenteltetett fel a páratlan emlékkő; a lélekemelő ünnepélyen ott volt a város színe-java és a tanuló ifjúság. Városunk szeretett plebánosa Bárány Lukács előbb segédletes misét mondott a temető kápolnájában,

azután elkisért minket a közellévő sírhoz, hol ő, mint a boldogult Gábrus volt hálás tanítványainak egyike szép, eszmegazdag beszédben emlékezett meg arról, ki életében így nyilatkozott; „Kész vagyok én szenvedni, sőt el is veszni, csak boldognak lássam Szamosújvárt... Én egy vagyok, nevem könnyen mehet feledékenységre, de Szamosújvár városáé örökké fenn fog maradni.“

A hálás kegyelet ezen emlékezetes tette után lássuk a lángeszű férfiú rövid élet- és jellemrajzát:

„Az emberi társaság leghasznosabb tagjai, sőt az emberiség valódi jóltevői kétségkívül azok, a kik szellemi vagy anyagi tehetségeik összegét az emberiség szellemi emelésére, értelmi és erkölcsi jobbra létének előmozdítására egyszóval a közmívelődés, a kultúra terjesztésére fordítják. Ezt teszi a tudós elméművei, a tanító a zsenge szellemek képzése, a művész a szép terjesztése, a szónok az igazság hirdetése által.“ (Szász K.) Ezt tette Gábrus Zakhariás is. Boldogult azonban nemcsak mint kitűnő tanító tett jelentékeny szolgálatot hazájának, hanem mint tekintélyes tudós, páratlan örmény költő, öntanult festő, teremő gépész, bámult ezermester is nem kis mértékben járult hozzá a közmívelődés terjesztéséhez. Engedje meg tehát a kegyes olvasó, hogy midőn Gábrus-, a tanítóról méltányosan megemlékezem, egyszersmind azon tárgyak mennyiségét is, melyek körül oly páratlan szorgalommal és szép sikerrel működött, — röviden megemlítem.

Gábrus Zakhariás 1794. auguszt. 18-án született Szamosújvártt örmény ajkú szülőktől; ¹⁾ az elemi osztályokat szülővárosában tanulta, a középtanodai és bölcsészeti tanfolyamot Kolozsvártt, mint tápintézeti növendék elvégezvén, 1815-ben theologia hallgatása végett Gyulafehérvárra ment, hol a Szent-István nevű növeldében felügyelő lett. Itt szabad ideje alatt Reichling báró várparancsnok, Zelenkai titkár és mások fiai magán tanításával foglalkozott. — Mindenütt kitű-

¹⁾ Atyját Józsefnek (Габриелъ) és anyját Várteres Anná-Máriának hívták. Nagyapja Zádig, a nagyanyja Hájruszep Nigol leánya: Mária volt.

nően tanult. Elöljárói Gábrusra, kinek rátermettségét jól ismerték, nem ritkán ruháztak jelentékeny megbízást.

Gábrus 1817 szept. 2-án búcsúzott el Fehérvártól, de egyszersmind a papi pályának is, mely iránt gyermek kora óta nagy hajlama volt ugyan, de rövid termete miatt arra alkalmatlannak tartatott — „Isten hozzád“-ot mondva — útnak indult haza felé.

1817-ben iskoláiból haza jöven szeptember havában a városi tanács által adó-író biztosnak (rectificator comissarius) választatott meg.

1818. októberben Gábrust a tanács tanítósággal kínálta meg és ő az ajánlatot elfogadta; de miután a két hivatal némelyek által összeférhetetlennek tartatott, előbbeni tiszteréről lemondott; így lépett Gábrus azon szép pályára, melyen 42 év alatt 2425 gyermeket nevelt a hazának. Naponként 8 órát tanított, négyet a nyilvános intézetben és négyet házában magánlag. Magán tanítványai sorába évenként 10—15 szegény gyermeket is felvett, a kiket nemcsak ingyen tanította, hanem — tehetségéhez képest — gyámolgatta is. Ezek közül idővel egyikből jó pap, a másiktól derék bíró, a harmadikból ügyes tanító (és így tovább) lett, mely hasznos tagok a társadalomra nézve különben talán elvesztek volna, ha Gábrus megbecsülhetlen közvetítése, meghálálhatlan fáradozása és készséges gyámolítása, tanulmányaik folytatása végett számukra alapítványi helyeket nem keresett, vagy megélhetési módjukról ne gondoskodott volna. — Ő nemcsak szóval a tanodában tanította az emberi kötelességeket, hanem tettel az életben is gyakran megmutatta azt, hogy miként teljesíti a vallásos ember Isten és egyháza iránt tartozó kötelességeit, mivel tartozik a loyális alattvaló uralkodójának, mit vár a rendületlen hazafitól e hon, mely éltetőnk — és minő követeléseket formál irányunkban az a város, melynek falai között pillantottuk meg a szép kék eget.

Habár terhes hivatalával járó kötelességeinek lelkiismeretességgel és páratlan szorgalommal felelt meg: mégis tudott a fáradhatatlan férfiú — kinek életidejéből egy percz se rebbent el hasztalanul — időt szakítani a munkálko-

dásra azon téreken is, melyek nem tartoztak ugyan műköréhez, de városunkban hívatott művelőjükre várakoztak.

Nagyon szeretném példa- és buzdításképen ezen „nem mindennapi ember“ hasznos életének bár vázlatos képét adni, de a hely szűke csak még a következők említésére enged tért:

Szabad ideje alatt csinált két csinos földgömböt, tengelyeken forgó — száz esztendeig használható — naptárt (*calendaria secularia*, 6 példány), mozgó naprendszert, két mesterséges szerkezetű ládát (az egyiknek 51 és a másiknak 101, titkos rugóval ellátott fiókja van, — ezen utóbbi a londoni kiállításra volt szánva), a szentegyházban két oltárt állított össze, a *faldistoriumot*, *baldachinumot*, lámpákat, az ezüst füsttel bevont szép fa-gyertyatartókat is ő csinálta, egy rendbeli egyházi ruhát ezüsttel hímezett, 37 világítót (*transp. illum.*), szinpadí díszítményeket készített, 40 nagy képet rajzolt (*auro delineavit*); rajzolt még négy térképgyűjteményt (ív nagyságban, 42 lap); a város felszólítására 12 díszkapút állított fel, a jelenleg is dicsőségesen uralkodó kir. Felség legünnepélyesebb elfogadása alkalmával (1852) a várost, a piaczt, az utcákat igen csinosan felékesítette; a meghalt Ferencz király, a pápa- és más érdemes férfiaknak végtiszteletadásul gyászalkotmányt (*castrum doloris*) állított. Ezekon kívül a következő munkákat írta:

Száz szent örmény hymnus (32 ív); örmény magyar á, b, c és olvasó könyv; örmény káté; mennyiségtani földrajz (magyarul); kortan (magyarul); a negyedik parancs, rimes versekben, örményül, két kötet. Gúnyköltemény, a farkas és hódról. Siralom, rimes versekben, örményül, egy kötet. „*Consumatum est*“ rimes versekben, örményül, egy kötet. *Praedestinatio*, három kötet. Vegyes költemények, örményül, 2 kötet. *Apologia*. Az isteni Gondviselés, örményül, folyó beszédben 9 kötet. Istenbe vetett remény, örményül, folyó beszédben, 9 kötet. *Heraldica* — czíme: *MDCCCXCVIII scuta heraldica totius mundi, imperiorum regnorum, principatuum, provinciarum, ducatum ac comitatuum insignia in se continentia* — latinul 4 kötet. Újabb szent hymnuszok örményül, 4 vaskos kötet. Örmény-latin-magyar szótár

öt erős kötet. Észrevételek Renan ellen, magyarul 1 kötet, negyed rét, 624 lap. Acrosticon, pro tuendis juribus Ecclesiae e nominibus summorum pontificum a S. Petro ad ultimum pontificem Pium IX usque, in conversionem prodigiorum Ecclesiae filiorum concinnatum. Latin nyelvtani magyarázatok. Vers- és ékesszólástan. Gyászköltemény (150). Írt még négy szindarabot is magyarul u. m.: A varga, 3 felvonásban. József elárultatása, 5 felvonásban. Dávid király, 5 felvonásban. A fiúi példátlan szeretet, 5 felvonásban. Ezekhez járulnak a plébániai templom könyvtárának lajstromozása, a majorsági (városi) pénztár 5 évi, az árvai pénztár 20 évi, a kórházi 2, a plébániai 2 és a kereskedő társaság több évi számadásainak elkészítése.

Imádott nemzete és nagyrabecsült szülővárosa iránt több ízben tanusított kiváló szeretete és ragaszkodásának fényes jeleit adta akkor is, midőn Rudnay és Szepeszy erdélyi volt nagynevű püspökök ajánlatait, kik őtet a városi tanács jelenlétében jövedelmezőbb állással kínálták meg — szerényen el nem fogadva, megmaradt továbbra is azon igénytelen körben, mely sok irányú, de áldásos működésének eddigi közvetlen tanúja volt, — hogy minden tehetőségét ezután is első sorban azon város javára szentelje, melynek falai között ringott bölcsője. De ki képes számtalan tetteit bárcsak névszerint is elősorolni? A plébániai örmény templom, a Ferencz-rendiek szentegyháza, a városi tanácsház és sok más magánház tudnák csak megmondani azt, hogy mit mívelt bennök Gábrus!

Nem jött városunkba nevezetes ember, ki el ne ment, vagy a kit el ne vittek volna Gábrushoz. Így látogatta meg Kővári László hírneves hazai történetíró is, ki látogatását a „Hetilap“ 20 számában (Kolozsvár 1854. szombat, márt. 11.) „Néhány szó Szamosújvárról“ czím alatt következőleg írta le: „E régiség közelében (nem a római colonia?) Szamosújvárnak egy másik hasonlóan kincese lakik: és ez Gábrus Zakhar tanár ur. Ki gondolná, hogy e névben egy eltemetett lángészt nevezünk meg. A város egyik kisebb házában, mintegy előszobába lépünk, a kis ablakok szemben egy gyönyörű könyvtár-, jobbról

az ásványok és régiségek museumára vetik fukar világu-
kat. Az első szobában több bevezetett s bevezetetlen me-
chanikai mű: köztök egy mozgó naprendszer, gyermekek
számára; egy száz évig használható fali naptár, tengelye-
ken; egy láb széles láda, 51 fiókkal, melyek hárman ki-
vül mind egymás által záródnak; egy szögletben másfél
lábnyi átmérőjű földgömb készül, szép és pontos rajzzal...
Ezek mellett minden asztal tele műdarabokkal. Ott áll az
íróasztal is, a könyvtár magyar és örmény könyveivel,
rajta Gábrus úr kész műve: egy örmény-latin-magyar szó-
tár, s ott regényének hetedik toll alatti kötete örmény
nyelven, vallásos tartalommal, melynek címe, ha jól em-
lékszem: „Könyv az isteni Gondviselésről.“ A méhkasként
tele kis szoba magában egy museum és benne az őszbe
elegyedett kis ember lángoló élénk szemeivel, ősz szakálá-
val, ürge modorával oly érdekes szomorú jelenet. Így
élnek, így vándorolnak a sír, az enyészet felé
lángelméid, édes hazám, kevesektől ismerve
míg élnek, s feledetten, ha meghalnak. Ő vala
az itteni örmény Sion Dávida, meleg lelkének dalai
hangzanak ma a város örmény ajkú templomaiban. S há-
nyan vannak ma a hazában, kik e festő, gépész és köl-
tői szellem nevét ismerék, kik meglátogatták e férfit, ki-
nek most egyik fővágya, hogy szerzett műkincseiből
városának községi museumot állítson. Ím patriciusi
törvényhozás, egyik élő sírköved, míg a gazdag Cs....
dálnak, kinek még indítványozója sem tudá kimondani nevét,
mert tán gazdag vala, kiváltságot szavaztatok; e férfiú-
nak, mert csak szellemben vala dús, nem ju-
tott egy czímereslevél S ő nem csügged, érez és gon-
dol, reménye, lelke nem törött meg; vajha csüggedni nem
tudásának örökösei lehetnének.

* * *

Most visszatérek Gábrus-, a tanítóhoz... Arról, hogy
terhes hivatalában mint járt el, tanuskodnak azon kitűnő
bizonyítványok is, melyeket a felsőbb tanhatóság, az ör-
mény clerus, a város, társulatok és egyesek állítottak ki
számára.

Utoljára 18⁵⁸/₅₉-dik tanévben lépte át azon terem küszöbét, mely jótékony munkálkodásának 42 éven át hiteles tanúja volt, azután elvonult azon nyugalomba, melyet bábérainak árnyéka adott. A város pedig hív szolgáját, — ki megszámlálhatlan szép, jó, nemes, hasznos tettei és derék egyéniségével megbecsülhetlen szolgálatot tett, holtiglan élvezendő kegypénzzel — nyugdíjalapunk akkor még nem volt — látta el; és így ezen szép intézkedésével a jelen alkalommal is megmutatta azt, hogy az ifjú nemzedék kiképzésében elernyedtt férfiú nemes fáradozásait méltányolni, megjutalmazni tudja.

A városi határozatot a kir. főkörmányszék helyben hagyván, mivel részéről is meg akarta jutalmazni azt, ki a tanítóság terén kizárólag nemcsak e város-, hanem a hazának is tett becses szolgálatot — „a legelső magyar ember”-től, ki az igaz érdemet alattvalóinak legutolsójában is tudja méltányolni, a derék Gábrus számára arany érdemkeresztet kért; azon művelt városról pedig, mely előregedett tanítójáról ily nemesszívűen gondoskodott, a felséges trón előtt nagy elismeréssel nyilatkozott. . . . És az érdem még ezen életben sem maradt jutalmatlanul. . . . Legbensőbb öröm fogá el ismerőseit, tanítványait, az egész várost, midőn hallottuk, hogy Úrunk királyunk a jeles Gábrust legmagasabb kegyelmével kitüntette. Örökké emlékezetes marad előttünk az a nap — 1860. ápril 20. délelőtt — midőn a kerületi főesperes, városunk nagynevű volt plébánosa Lukácsi Kristóf, ki mint az erdélyi róm. kath. iskolai főigazgatóság részéről kiküldött hivatalos biztos, egy igen szép beszéd kíséretében függesztette fel ünnepelt mellére az arany érdemkeresztet; a ritka ünnepélyen jelen volt az egész város, — a kerületi törvényszék képviselője, mint politikai biztos, Jüngling Mihály titkár volt. . . .

És vajjon a nyugalomba vonult ezután munkátlanságban vesztegelt? Ezt Gábrusról, kit a kelő nap már dolgozó asztalánál üdvözölt és a kit az éjjél ritkán látott Morpheus karjai között — feltenni se lehet! Ugy is a nyugalomra inkább csak öreg testének, mely a fárasztó szolgálatot már megelégelte, volt szüksége; mert munka-bíró lelke azután még sok szépet és hasznost állított elő. . . .

De végre megirigyelte a kérlelhetlen halál is azt a mély tiszteletet, végtelen szeretetet, odaadó ragaszkodást és háttartalan becsülést, melyben szép esze, széles ismeretei, szolgálatkészsége, hasznos munkássága és sok más jó tulajdonaiért részesült az, ki városunknak „mindenese“ volt. Az 1870-dik (reánk nézve szomorú) év volt az, mely Gábrus is drága halottjai közé sorozta. Rövid ideig tartó betegség után április 27-én vert utolsót a szív, mely a bölcsőt és sírt adó hazát és benne egyre haladó városát enmagánál jobban szerette, — azután csendesesen letűnt a látóhatárról az a felséges, kis csillag, mely kevesektől észrevéve, több mint félszázadig világított.

Lenyugodtál tehát oh boldogult! te, ki életedben a nyugalmat csak nevére ismerted; de nyomban utánad feltűnt városunk egén egy nemesebb, egy örökké fénylő csillag... és ez a te érdemcsillagod oh felejtethetler Gábrus, ki hivatalodban hív, igaz és serény voltál; ki lelki-testi erődet a közjó előmozdítására használtad; ki Istennek, a hazának, az örmény nemzetnek, szülővárosodnak és embertársaidnak éltél; ki csak az idővel fukarkodtál (jelszavad ez volt: *Fleo damna rerum, sed plus fleo damna dierum; quisque potest rebus succurrere, nemo diebus*); ki nem nevezetes származásodnak dicsőséget szereztél; ki — de nem folytatom tovább, ugys gyenge tollam nem képes fényes érdemeit annak, ki éltében nagy szerénnyen úgy nyilatkozott volt, hogy: „Nem vagyok méltó a dicséretre, mert csak azt tettem, a mivel tartoztam.“

(Cshjem ársáni kovászánkhi,
Zájn ári, zor incsh bárdenczhi.)

méltoán kitüntetni. Különben sem szorultál az én dicséretre te, ki élni fogsz, míg fennáll Szamosújvár, melynek szívében számodra, hálás emlékül egy hervadhatlan „nefelejt“ virít.

Boldogult Gábrus, ki szép lelked örök-korú műveit itt hagyva, felszállottál egy jobb hazába, ki tanítványaidat bölcseségre tanítád, hogy ők is képesek legyenek másokat tanítani — íme! fáradságod édes gyümölcse sírhantod fel-emelkedése után is boldogítja e hont, ezen várost, mely ál-

dást mond reád, ki életedben híven betöltve szent hivatásodat, most nyugszol anyai kebelén.

Nyugodjatok is ti áldott hamvak! csendesen, mert a kegyes Ég hatalma és gondviselő keze ápol titeket, míg eljön az óra, hogy — örökké éljete!

SZONGOTT KRISTÓF.

Az örmény irodalom.

— L' Armenie chrétienne et sa littérature, par Félix Nève. Louvain. 1886. —

II.

A nyelv.

Az összehasonlító nyelvészet buvárlatainak sikerült napjainkban világot vetni az örmény nyelv viszonyára az ó világ történeti nyelvformáihoz. E buvárlatok eredménye az, hogy az örmény az ind-európai nyelvcsaládhoz, és pedig annak irani ágához tartozik.¹⁾ Gyökeinek legnagyobb részét megtalálták a sanskritban, a zendben, sőt a modern perzsában is; számos gyökszáva azonban őseredeti állapotában jutott el hozzánk s azoknak elemzése fontos támpontokat nyújt a zend és ó-perzsa nyelvek egyes homályos kérdéseinek tisztázásához.

Az örmény nyelvtan is természetesen a közös eredetű régi és híres nyelveknek analógiáit mutatja s ragozásának és hajtogatásának törvényei emezekből fel a sanskritig, könnyen megfejthetők.²⁾ Csak egyes formáknak összhangján esett az idők során csorba, épen úgy, mint a többi árja eredetű népeknél, melyek a hegyvidékeknek zord égalja alatt

¹⁾ Gosche, De ariana linguae gentisque armeniacae indole. Berlin 1847.

²⁾ Peterman, Grammatica linguae armeniacae. Berlin 1837. — Lagarde, Zur Urgeschichte der Armenier. Berlin, 1854. — Windischmann, Die Grundlage des Armenischen im Arischen Sprachstamme. (A müncheni tud. Akadémia évkönyveinek 1846-i kötetében.)

telepedtek véglegesen meg. Bopp az összehasonlító nyelvészet nagymestere, méltó helyet jelölt ki az örmény számára a sanskrit, zend, görög, latin, litván, ó-szláv, gót és német oldala mellett, s megállapította, hogy a régi örménynek általános jellege nyelvtani szempontból nem áll mögötte e nagy család legjobb szervezetű nyelveinek.¹⁾ Igaz, hogy elveszté a nemek megkülönböztetésének képességét, de a fő és melléknevek hajtogatása ma is egészen a régi törvény szerint történik, s az igeragozás terén még előnyösebben versenyez az örmény a latinnal. Nevezetesen a jelen idő első személyének őseredeti *m*-jét manapság is kivétel nélkül alkalmazza a közönséges örmény nyelv.

Az örmény, a minőnek a fennmaradt irodalmi emlékekből ismerjük, kétségkívül nem egészen azonos az őseredeti nyelvnek első formáival, de nem is ment jelentékeny változáson keresztül időszámításunknak ötödik évszázada óta, a midőn mintegy állandósítá az addig hiányzó teljes és igen gyakorlati abc-nek elfogadása. Nem volt alávetve oly felbomlásoknak, mint a közös nyelvcsalád többi ágai, például a latinból származott román s a gót-ból sarjadzott germán nyelvek. Bármennyi viszontagság érte is a nemzetet, nyelve megőrizte belső gazdagságát. Gyökeinek száma felette nagy; hasonlóan a némethez, csaknem korlátlan szabadságot tartott fenn a szavaknak szerkesztésében. Az irodalmi emlékek felette változatos phraseológiát tárnak elénk s bő mennyiségét az egyenjelentőségű kifejezéseknek a finomabb gondolatárnyalatok megjelölésére. Mintha semminő törvényhez se kötötte volna őket a gyakorlat, szabadon módosította a legtöbb író a mondatkötést is, utánozva e tekintetben egymásik idegen nyelvnek a kifejezés formáit és fordulatait. A fordítások első századában nem csekély befolyása volt ily módon az örmény irodalmi nyelvnek fejlődésére a leginkább syr és görög nyelvből történt áttünetéseknek s később is a különböző nemzetek irodalmának megismerése észrevehető hatással volt az örmény prózairóknak nyelvezetére.

Bármily gazdag és változatos volt is a nemzeti szókincs, szükségképen át kellett venniök az örményeknek

¹⁾ Vergleichende Grammatik. Második kiad. Berlin, 1856.

egyes új szavakat úgy a szomszédaitól, mint ama hódító népektől, melyek annyiszor özönlöttek el hazájuknak földjét. Ekként mentek át az örménybe semichaldeaai szavak időszámításunk kezdetén, perzsa, arab, mongol szavak a középkorban s igen sok török szó Kisázsianak és Konstantinápolyban az osmánlik által történt elfoglalása után. A politikai események több ízben éreztették befolyásukat az örmény nyelvnek szervezetével, a mint ezt igen érdekesen kimutatta Pátkánián az örmény nyelvnek alakulásáról irt tudós munkájában.¹⁾

Hasonló történeti indokokra vezethetni vissza a heterogen szóvegyüléseket is az egyes örmény dialectusokban, melyek némely vidékeken egészen külön jelleget öltöttek s őriztek meg. Az eredeti — mondhatnók classicus — örmény nyelv formáival leginkább megegyezik az Ararat-vidéki dialectus. A nép emlékezetében fennmaradt itt napjainkig néhány dal, melyek kétségkívül ősrégi időknek a hagyományai. Figyelembe veendő az a dialectus is, a mely Ciliciában és Kis-Örményországban honosult meg, s még inkább a népies nyelv, melyet századokon át használtak az örmények Konstantinápolyban és Anatoliában.²⁾

Az örmény abc-hez, úgy, a mint az reánk átszármazott, elválhatlanul hozzá van forrva az ötödik század egyik legkiválóbb tudósának Meszrobnak a neve. A nemzeti elismerésből fakadt kegyes hagyomány azt tartja, hogy természet fölötti úton ismerkedett meg az írásjegyekkel, melyeket tőle nyertek honfitársai: a tény az, hogy napjainkban is felismerhetni egyes keleti népek írásrendszerében elemeit azoknak a jegyeknek, melyekből az örmény abc össze állítva. Eredetileg harminczhat betűből állott, s csak a XII-ik században csatoltak hozzá még kettőt. Meszrob elmés munkája az Örményországgal érintkező nemzetekből átköltözött betűjegyeknek összegyűjtéséből állott; egyik-másikra világosan rá is ismerhetünk a görög, syr, chald, zend, pehlvi

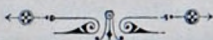
¹⁾ Sz. Pétervár, 1864. Az orosz eredetinek francia fordítása, Dulaurier jegyzeteivel, a Journal asiatique 16-ik kötetében.

²⁾ A XIV-ik században Erzingán János örmény nyelv tudós nyolcz örmény dialectust különböztetett meg hozzáette azonban, hogy az araratinak ismerete elégséges az irodalmi műveltséghez.

abc-ben. De a nemzet ekként mégis birtokába jutott oly írásrendszernek, mely úgy a régi kéziratok díszes kezdőbetűit, mint a gyors íráshoz szükséges s világosan áttekinthető apró jegyeket magában foglalta.

Ezen írásrendszer elfogadását kevéssel előzte meg az örmény nemzet zömének a keresztény hitre való áttérése. S az örmény irodalom fejlődésének kezdetei is ezen időszakkal esnek össze. Bölcsőjétől napjainkig a keresztény szellemnek befolyása alatt állott az örmény irodalom. Gyakran sujtotta balsors a nemzetet; gyakoriak valának fiai közt a viszályok és szakadások; de a szenvedéseknek, a háborúknak és számkivetéseknek közepette sem szűntek meg a nemzet kiválóbb szülöttjei művelni ezt a kereszténység szellemében és szolgálatában fejlődött irodalmat.

Dr. MOLNÁR ANTAL.

A csodafülemile.

(Örmény népmese)

Krikor Chálátjáncz után németből Dr. TURCSÁNÉ PLACSINTÁR GIZELA.

Elt, volt egy király. Ez egyszer templomot építtetett; hét évig dolgoztak azon, elkészült és felszenteltetett. A király a templomba ment, hogy imádkozzék; de hirtelen forgószél támadt, mely szinte leverte a királyt; ekkor azonban vándort lát maga előtt. „Hosszú életet kívánok neked király, — így szólott hozzája — szép templomot építettél, de mégis van hiánya. Erre a szél erősebb lett és a vándor eltűnt. A király lerontatá a templomot és újat építtetett.

Mihelyt elkészült, a király felszentelteté azt; de ekkor is ugyanaz történt, mint első alkalommal. A király újból lerontatá a templomot. — „Most dolgozzatok kilencz évig — mondá — és építsetek oly templomot, hogy ahhoz hasonló kerek e világon ne legyen.“

A templomot felépítették; a király elment imádkozni; szél kerekedett és ugyanazon vándor jelent meg előtte. „Hosszú életet kívánok neked király, — mondá — igaz,

hogy templomodnak nincsen párja, de fájdalom még hiányzik valami abból.

Ekkor nyakon ragadta a király a zarándokot és imígy szólt hozzája: Beszélj, mert tudni akarom, mi hiánya van templomomnak. Már harmadszor parancsolod, hogy azt lerontassam.“

„A templom ékessége: a csodafülemile hiányzik abból“

Ezt mondá a zarándok és a király viszatért kastélyába. A királynak három fia volt. A fiúk észrevették atyjuk szomorúságát és azt kérdezték tőle: „Atyuskám, mi miatt aggodsz?“

„Arról gondolkozom — mondá — hogy megöregedtem és templomomból hiányzik a csodafülemile. Hol keressem fel azt?“

„Mi magunk kelünk útra és elhozzuk azt neked“, mondák a fiúk. Mind a hárman elkészültek, lóra ültek és elindultak. Egy hónap múlva azon ponthoz értek (válaszút), melyen az út háromfelé ágazott és határozatlanul álldogáltak ott.

Úgy véletlenül zarándok jött feléjük és azt kérdi tőlük:

„Merre vezet utatok, fiúk?“

„Mi a csodafülemilét keressük, de nem tudjuk, melyik utat kövessük.“

Erre a zarándok azt válaszolá:

„Az, ki a széles utat követi, vissza fog térni; az, ki a középső útra megy, vissza is térhet nem is; de annak, ki az alsó utat választja, még reménye sem lehet a visszatérhetésre.

Az idősebb testvér a széles úton lovagolt tovább; ment mendegélt és egy kastélyhoz érkezett.

„Miért lovagoljak én még tovább? — gondolja magában. — Még életemet is veszíthetem. Inkább szolgálatot keresek e kastélyban és itt lakom.“

A második testvér a középső úton lovagolt tovább. Általment egy hegyen és kastélyt látott maga előtt. Leszállott lováról, ezt egy karikához kötötte, önmaga pedig bement a királyi kertbe, hol zöld padra talált; ráült. Egyszerre csak az ég és föld között egy fekete mórt lát lebegni, — mely hozzája repült és megérinti ötet pálczájával:

a királyfi rögtön kerek kővé változott át és a pad alá gurgott.

A lóra pattant legifjabb testvér az alsó úton haladt tovább. A zarándok megsajnálta a királyfit, mert ez veszedelembe ment; azért megmondá, hogy hova menjen és miként szerezheti meg a csodafülemilét. Lovagolj csak előre és útközben patakot fogsz látni. A csodafülemile tulajdonosnője varázs-igéje által a patak vizét elrontotta, úgy, hogy abból ő maga sem iszik. Te igyál és mondd: Oh, mily édes, ez a valóságos életviz. Menj által a vizen és ligetet fogsz látni. A csodafülemile tulajdonosnője egészen elpusztulni hagyta ezt, mely varázs-igéje következtében csak dudrával van benőve. Szakíts le azokból egy nehányat, szagold meg azokat és mondd: Oh, minő illat, valódi égvirágok! — Ha elhagytad a ligetet, egyik felén az útnak farkast, másik felén bárányt fogsz megkötve látni. A farkas előtt széna, a bárány előtt hús van. Vedd a húst és tedd a farkas és a szénát a bárány elébe. — Innen lovagolj tovább és látni fogsz egy nagy kapút; egyik fele nyitva van, másik fele zárva. Nyisd fel a betett félt és zárd be azt, mely nyitva volt. Ha a kastélyba jutsz, látni fogod, hogy a csodafülemile tulajdonosnője alszik; ez hét napig alszik és hét éjet viraszt át.

Ha mindezt így teljesíted, a csodafülemilét magaddal hozhatod; de ha nem így cselekszel, akkor sem oda el nem érhetsz, sem vissza nem térhetsz.

A királyfi tovább lovagolt és egymásután látta mindazt, miről a zarándok neki beszélt: a patakot, a ligetet, a farkast, a bárányt, a kapút, és úgy tett, a mint megparancsolta volt. Ement a kastélyba és egy gazella-szép szűzet lát ott feküdni. A csodafülemile, mely párnája fölött függött, kirepült kalitkájából, a szűz mellére szállt és elkezdett ezerféle módon énekelni; a szűz álomba szenderült. A királyfi közelebb lépett, megfogta a csodafülemilét, egy jelt csinált a szűz arcán és visszafelé indult.

A szűz felébredt és észreveszi, hogy a csodafülemile nincs ott; kitalálja, hogy elfogták és elkezdi kiáltani:

„Kapú, tartoztasd fel őt!”

A kapú azt feleli: „Isten segítse el! Hiszen nyitott szárnyamat bezárá és azt, mely zárva volt, felnyitá.“

„Farkas, bárány fogjátok meg őtet!“

Ezek mondták: Isten segítse el! Hiszen a szénát a bárány, a húst pedig a farkas elébe tette.“

Még tovább kiált a szűz: „Liget, ne ereszd őt!“

Ez azt feleli: „Isten segítse el! Te egészen elhanyagoltál, ezért elgyomosodtam, de ő minden dudvámát égi virággá változtatta át.“

„Patak akadályozd meg őt!“

De ez azt mondja: „Miért? Vizemet megmérgezted és átváltoztattál piszkos pocsolyává. Menyjen csak, Isten segítse őt!“

A szűz belátja, hogy hiába fárad; azért lóra ül és ő maga kezdte üldözni a tolvajt.

Hagyjuk őt egyelőre tovább haladni!

A királyfi a zarándokhoz érkezett, meghajtá magát előtte és így szólott: „Nesze itt van a csodafülemile!“ Ezután bátyjai után kérdezősködött. — A remete azt monda, hogy azok még nem tértek vissza. Ekkor megörzés végett átadá a királyfi a csodafülemilét és ellovagolt a széles úton. Egy nagy városba érkezett; bement a vendéglőbe, hogy egyék valamit... és véletlenül itt találja legidősebb fivérét, ki szolgálatban volt. Titokban tudtára adá megérkezését, magával vitte és visszatért a remetéhez. A legidősebb fivérét is ott hagyta és kinyargalt a második után. A középső úton lovagolt tovább, és a hegyen túl kastélyt látott, mely úgy fénylett, mint izzótűz.

Leszállott, megköti lovát, bemegy a királyi kertbe és leül a zöld padra. Ekkor az ellenkező oldalról egy fekete mór fut feléje és azt kiáltja neki: Hát gazdátlan-e ez a kert, hogy te itt leülsz?“

A mór felemelé pálcáját és azzal meg akará érinteni a királyfit; de ez annál ügyesebb volt, kiragadta a pálczát a mór kezeiből és megütötte azt. A mór azonnal kővé változott. Ekkor így szólott magában a királyfi: „Valószínűleg itt ölték meg fivéremet is!“ Azért a pálczához nyul és a kerek kövekre üt és íme! minden kő emberré változik át, kik futni kezdenek. Azonban észrevette, hogy bátyja nincs kö-

zöttük; ekkor a pad alatt lát még egy követ. Reá üt a pálczával, a kő átváltozik emberré és ez bátyja volt. Ez is futni kezdett. A királyfi utána kiáltott: „Bátyám, hova futsz? Hiszen én öcséd vagyok.“ Ez körülnéz és látja, hogy a szó igazat mondott... És együtt mentek el a remetéhez.

Magukhoz veszik a csodafülemilét és mind hárman útra kelnek. Útközben megszomjaztak. De egy kuthoz értek, és beleeresztik a legfiatalabb fivért, hogy merítsen vizet. Kaptak is vizet, de fivéroket a kútban hagyták és így szólottak egymáshoz: „Ha ő is velünk jön, hogy fogunk mi a király színe előtt megjelenni?“ Magukhoz vették a csodafülemilét és tovább mentek... Haza értek és ezt mondják apjuknak: „Legfiatalabb fivérünk, a drága meghalt és mi ketten kaptuk meg a csodafülemilét.“ És betették a templomba, de az egy hangot sem hallatott.

Ezalatt a szűz követi a királyfiak nyomát. Ezeknek országába érkezvén, itt azt kérdi: „Ki az a hős, ki elvitte csodafülemilémet?“ A két királyfi azt mondja: „Mi vagyunk a hősök.“ „És mit láttatok útközben?“ „Mi semmit sem láttunk.“ „Akkor nem ti vettétek el madaramat, ti tolvajok!“ — mondá a szűz. Erre megragadta a királyt és a két királyfit és börtönbe veté őket, azután elfoglalja a várost és így szól: „Míg meg nem jelenik az, ki elfogta a csodafülemilémet, nem bocsájtalak titeket szabadon.“

Hagyjuk őt itt és keressük fel a legfiatalabb királyfit.

Kölest arató asszonyok húzták ki őt a kútból és egy öreg anyó fogadta örökbe. Két hét telt el így, ekkor az a hír terjedt el, hogy azok, kik útra keltek, hogy elhozzák a csodafülemilét, megérkeztek és hogy a madár tulajdonosnője nyomban követi őket.

A királyfi is meghallotta ezt; azért egyszer arra kérte az öreg anyót, hogy engedje őt a városba, mivel meg szeretné nézni az új templomot. Útnak indul, a kastélyba érkezik; de sem atyját, sem fivereit nem találja ott. Kérdősködik, hogy hol vannak? És azt a feleletet kapja, hogy eljött a csodafülemile tulajdonosnője, mindnyájokat megfogta és börtönbe vettette. A királyfi bement a börtönbe és kiszabadította atyját és fivereit. Ekkor azt mondja neki a szűz:

„Én vagyok a csodafülemile tulajdonosnője; nem félsz-e tőlem?“

Mire a királyfi azt válaszolá: „És én az vagyok, ki elvettem a csodafülemilét. Nem félek tőled.“

Most azt kérde a szűz tőle: „És mit láttál útközben?“

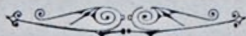
A királyfi beszélt neki a patakról, a ligetről, a bárányról, a farkasról, a kapúról, és mindenről, a mit tett és látott. „Ha mindezt sem hiszed el — folytatá tovább — ime! még egy jegy az arczodon — te jegyesem vagy!“

„Meg is érdemled kezemet“, mondja a szűz.

Mindent előkészítettek a lakodalomra és a templomba mentek esküvőre. Ekkor a csodafülemile nyelve feloldódzott és ezerféle módon kezdett énekelni.

* * *

Az égből három alma hullott le. Egyiket kapta az elbeszélő, a második azé volt, ki őt elbeszélésre birta, a harmadikat a hallgató vette el.

Hêracshéa.

IRTA MÁRKOVICH JAKAB.

Hêracshéa*), kinek szemeiből a hon- és emberszeretnek jótékony szikrája új fényben villancsolt ki, a legnagyobb hűséggel ápolta az ország ügyét s habár nem engedte magát a nagravágyás és a dőreség nemeitől elragadtatni, de nem is volt amúgy csak összevont karokkal az események hideg szemlélője. A barátságos viszonyt a szomszéd hatalmakkal ápolva, az anyagi jólétnek alapját fokozott tevékenységgel virágzásnak indította. Ez időben a káld-babyloniai birodalom a hatalom tetőpontján állott. A káldok már korábbi időben Mesopotámiából éjszakra, az armeniai és karduchi hegységekből vándoroltak Babyloniának Eufrat és az arab határok

*) Hêracshéa *հրաշիւ* jelentése: tűzes-szemű; *հրաիւ*, hêrain), tűzes-meleg és *աշիւ*, ácsheáh, szemmel bíró, szemű öszszetett szóból.

köztí délnyugati részébe, mely vidék róluk Chaldeának nevezetett, kik is később az assyr hatalom hanyatlása előtti időszakban az egész országban túlsúlyra emelkedtek. Vajjon az örmény és káld nép közötti fönnebb jelzett régi összeköttetés nem eléggé magyarázza azon ellenségeskedés nélküli viszonyt, mely a nagy káld-babyloni birodalom alapítója és első fejedelmének, Nabopolassárnak fia Nabukodonozor és Hérácsheá között létezett? Ezen körülmény nagyon elősegítette a kereskedelmi viszonyt is, melyben volt Armenia Babylo-niával, hová az Eufraton bort szállítottak. — A lélek édesen száll vissza a múltba, ha elgondolja az iparforgalom és élénk kereskedelem állapotát, melyet Herodot I. könyvében oly fényesen igazol; miért is azt érdekességénél fogva érintetlenül nem hagyhatjuk. Az Armeniában divó járómű nagyon sajátos; ez kerekdeden paizs alakban fűzfából készült és bőrrel volt bevonva, melyet aztán még szőlő-venyigével és harasztokkal körülraktak. Csalódnék bárki is, ha az egész készülékről azt hinné, hogy azzal csak egy kis kirándulást lehetett tenni. Az így fölszerelt hajónak egy némelyike ötezer talentum értékű áru-szállítmánynak Babylo-niába való elszállítására elegendő volt, minthogy a szilaj Eufrat mentében evezni nem volt nehéz dolog. Miután itt a nagy keresletnek örvendett bort és a hajónak összes fákészletét elárusították, annak főalkatrészét, a bőrt a magukkal hozott egy-két jámbor szamar hátára rakva, a szárazon tértek vissza; mert a vízi úton fölfelé a megbokrosodott folyammal szemben evezni nemcsak rosszabb volt magánál a rossz nál, de lehetetlen is volt.

Armeniának már földrajzi fekvése nagy tért nyitott arra, hogy közeli érintkezésben legyen Bel-Ázsia, India kincseivel és Khina áruinak főrahelyeivel. Közép-Ázsia világkereskedésének központjaival. Ugyanis Armeniától délnek feküdt Media és Perzsia; mögöttük Parthia, Bactria és India; keletről ismét Atropatene, Media tartománya és a Káspi-tenger tették határait, s főkép ezen oldalról közlekedett Ariával, melynek Armenia végszéli tartományát s ama falát képezte, mely Aria Jafet ivadékát elválasztotta Syria Szem fiaitól. A közlekedés főútjai voltak a Cyrus és Árász folyók, a Káspi-tenger és Oxus;

ennek és mellékfolyóinak partjain feküdtek Samarkand (Marakanda) és Zariaspe, más néven Bactra Balch kereskedővárosok. Itt rakodtak meg Armenia hajói a nevezett országok kincseivel. Az Oxus vizén leveztek a Káspitengerbe, honnan a Cyrus és Árász torkolatain behatoltak Armeniába és pár napi szárazon való utazás után elérték egyfelől a Phasis folyót, melyen aztán leveztek a feketetenger-parti kikötőkbe, Sinope és Trápezuntba; másfelől szintén annyi idő alatt értek el az Eufráttól Tigrisig, melyeken árúczikkeiket azon földrészekbe szállították, a merre a vizek elküldik habjaikat, jelesen Babylon és Ninivébe; meglátogatták Tyrus, Sidon és Palmyra piacait. A káspi és feketetengeri hajóállomások szolgáltatták a különféle árukat és iparterményeket, melyekkel Armenia Perzsiát előzönlötte. Lehetne-e tagadni, hogy ezen üzletfolyamból eredett kapcsot, nem követte az ariai-zend és a babyloni műveltség még szorosabb kapcsa?

Hêracshéa figyelme a hon érdekein túl a külügyre is kiterjedt . . . és érdekeltségét az elnyomottak iránt a legmeggyőzőbb módon mutatta ki. Nábukodonozor, a méd birodalom feloszlatója, Syria és Phoenicia legyőzője, Juda országába jött, megfenyitendő Sedecias királyát, ki Egyiptommal szövetekezett, hogy a hatalmas káld ellen kivívja a függetlenséget; ámde Judeának bűnlajstroma már több lapra terjedett, s ezt saját vérével kellett letörölnie. Nábukodonozor Jeruzsalemét ostrom által bevévén, ezt hamúba döntötte, Sedecias király fiait atyjok szeme láttára megöletvén, ennek szemeit kiszúratta s kötözve az elpuhult nemzet-maradékkal, sok zsákmány és a kirabolt-lerombolt templom szent edényeivel együtt a hetven évig tartó fogságba hurczolta 587-ben Kr. e.; a mint ezt a zsidóság elsatnyulását ostorozó látnokok velót megrendítő intéseikben megjósolták. (Jerem. 27.) A kimerült ügyefogyottság s néma fájdalomnak eme forró napjai alatt Hêracshéah emberbaráti tettének nemes nyilvánulását különösen a fogoly Szémpád, a héber előkelő családok egyike érezte, kinek szabadon bocsátását Nábukodonozortól kieszközölvén, annak könyeit felszárítá oly körülmények között, midőn a gyászos éjben re-

ménysugár alig ragyogott; e mellett még őt honfiusítván kinterhelt életét kegyelmével halmozta; azonban Szémpád is, ezen, új hazájától nyert jótékonytságot soha el nem feledé. Ő volt törzsatyja a kifogyhatatlan, hű érzelmű Pákráduni (Bagratid) családnak, melynek tagjai hódoló hálaérzet adójával s a honszerelem dicső tetteivel irták be századokon keresztül új hazájok történelme lapjait. Nem első, nem utolsó nyilvánulása ez a hontalanok, az inségesek iránt való részvétnek a nemzet életében, ámbár abban néha kevésbbé érdemesek is reszesültek. Talán sokat mondunk! A szentírásnak erre vonatkozó lapjai hangosan szólnak. — Az assyr királyoknak régi tervök vala Zsidóország romjain keresztül a Földközi-tenger partjain virágzó városokat, továbbá Egyptom és Kis-Ázsia parti tartományait birodalmukba olvasztani. A Juda és Izrael országa név alatt kétfelé szakadt ígértföldének egyikét, Izrael országát beháborúk és gyakran visszatérő bálványozás után Sálmánássár, Ozeás király idejében meghódította és a lakosokat fogságba vitte. Juda országát is folyton fenyegette a veszély; ugyanis ennek istenfő királya, Ezekiás, le akarván rázni Assyriától való függését, védelmi szövetségre lépett az egyiptomiakkal, mire Sánherib, Sálmanássárnak fia és utóda gögtől füstölgő lelkéből merített káromlásokkal Jeruzsalem falai alá vonul, annak feladását követelvén. A jámbor Ezekiás a templomban leborúlva, imádságában az Éghez emelkedett s ime borzalmas pallos suhog a győzelemhez szokott sereg fölött, a mely 185 ezeret ölt meg az assyr táborban 715-ben Kr. e ¹⁾. E szerencsétlen hadjáratot Sánherib az istenek haragjának tulajdonítván, azt fiainak föláldozásával akará kiengesztelni. E borzalmas szándékot idősbik fiai, Adramelech és Szárázar észrevették, s a gonosz atya a ninivei templomban Niszrech bálvány előtt imádkozva fiainak kezéből veszi el a halált.

Duncker (Ó-kor tört. II. r. 319 lap) szerint Sánherib már hat évvel előbb Asszárhaddon nevű legidősb fiának, — ki más anyától született — adta át Babylon helytartóságát. Ez most nagy haddal jött az apagyilkosok ellen,

¹⁾ Izaiás 10, 29, 37. rész.

kik előle az Ararát hegységeibe futottak; Szárázár megöletett Adramelech által, ez viszont Asszárhaddont fosztotta meg életétől, mire az utóbbi foglalta el Assyria trónját 693-ban. Armenia történelmének őre szerint a gyilkosok igen is Armeniába menekültek, kik ott meghonosodván nevezetes családokat képeztek, jelesen az elsőtől származnak az Árdzrunikh és Kênunikh, Szárázártól pedig a Sássuni országnagyok.

Ezen állítás talán a történelmi igazságtól való elcsuszamlás? Sehoggy sem; e két család, mint életerős tényező, Armenia történelmének elválaszthatlan tartozékát képezi.¹⁾

A felebb részletezett beköltözés közönségesen Êszgájorti (óriásfi) korára tétetik; azonban a dolgot szigorú szemügyre vévén, Assyria és Armeniára vonatkozó eddig folyt viszonyos történelmi tárgyalást közelebbi szálaiban összefoglalva, legott kitűnik, hogy az inkább Êszgájorti elődje vagyis Gájpág alatt történt; ugyanis Hêrácschéa, Nabukodonozor kortársa lévén, ez utóbbi és az assyr Sánherib között mintegy 120—128 évi időköz létezik és így a királyfiaknak Armeniába menekülése nagy bizonyossággal Gájpár korára esik.²⁾

Már ha ezek s mások ily védelmet találtak e nemzetnél, mit mondjunk azokról, kik a kereszténységért küzdöttek, kik a szentföld birtokáért való közös izzó harcban a vérőzőn hullámain úgy tekintették Armeniát, mint mentő bárkát, mely tény magasztosságán minden érző szív önérzettel állapodik meg.

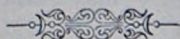
A „tűzes-szeműre“ következőt öt királyról kevés van följegyezve, hisz a honi történelem akkor inkább mint kised csecsemő, a hagyomány polyájába takarva, bölcsőjében feküdt; aztán az idő sokat temetett már a feledés homályába; a népköltészet erőteljes életet élt, az egyszerű észjárás s az igazság egyenes nyelvén szóló hagyományok jobban megőriztettek, nevők tehát és jellemők azon ügyvezetőknek nem veszett el s Háiknak, egyenes örökösödés útján romlatlan ivadékaik lévén, a hajlott korú, de fiatalon eleven Chorenei

¹⁾ Chorenei I. k. 21. fejt.

²⁾ L. »Armenia« 264 l.

Mózes az emlékek után szorgalmasan kutatva szellőzteti a leplet, hogy az időköznek homályos életére világosságot derítsen. Ennek folytán tanulmányozása örömmel tölti el szívét, hogy azok nem ültek csak úgy, szótlán boldogságban s a családi tétlen élet kényelmes körében, sőt e kor szemléletébe elmerülve s annak fényétől mintegy elborítatva, a romokkal telt korából honfíúi fájdalmakkal lelkében visszaszál „a korszorúzott vérrokon- és testvérekhez“. Szívének érzelmeit, melyekkel követett irányukat örökíti meg, méltóságteljes szavai igazolják, melyekre azon hasonlíthatlan zamatoság ömlik el, milyent csak a tiszta léleknek élete s a lángoló ihlettség ereje szolgáltatathat. Vágyait, szive aranyát, egész lelkét nemmes kebléből feltört ily szép fohászba lehelte: „Mily kedves leendett, — mond ő, — ha azon időben jön el az Üdvözítő engem megváltandó s azok uralkodása korában születve, szemlélhetésőkben boldogságot élvezni.“¹⁾

Chorenei által kijelölt s messzeviláglo fényúton haladva találkozik a vándor epedő szomjuságában Fárnuász, Bázsujsz (jeles), Gornág, Fávosz, II. Haikág, s a rövid életű Eruánt főlelevenített alakjaival. — Mint fönnebb érintve volt, e kornak történelmi adatai csak mérsékelt bön-gészetet engednek; mindazonáltal ugyan ez időből, a szájról szájra repülő szó a multa utalva, virágos kifejezésekben előtérbe lépteti Eruánt nővérenek férjét, a szemén szedett emberek osztályához tartozó Vártkeszt, hogy egy derengő hajnalként üdvözlendő, — az időköz folytán oly nevezetes szerepet vivő művet alkosson; ez ugyanis az Árász folyóba ömlő Kászák mellett keletre Ártimed helységnek újítását megkezdvén, teljes sikerrel be is fejezte és azt saját nevről Vártkesznek nevezte; ez volt később Valársapát név alatt az ország fénypontja. Ezután Armenia helyzetében élénkebb légáramlás állott be; minden, Eruánt fiának a szép külsejű Tigránnak dicső kora felé siet, kinek közelében a szív boldogan mulat s a nemzet aranykorának magasztos jeleneteivel dúsan kielégíttetik.

¹⁾ Chorenei, I. k. 21. fej.

Szent Szárkisz, a leányok őrangyala Örményországban.

— Az örmény család-életből. —*)

Gröm- és reményteljes szent Szárkisz napja; e napot vártan várják és nagy ünnepélyességgel ülik meg. Népi-ünnep ez, melyhez a legkellemesebb emlékek fűződnek; felejthetlen ünnepnap, mert ekkor tudja meg az örmény leány, hogy ki az a derék legény, kit őrangyala neki jegyesül ajálva bemutat.

Az őrangyal kegye és kedvezetéért, minden örmény nő ifjúkorában egyszer hét hétig böjtöl. — Mivel pedig ezt nem szent Szárkisz rendeli, védeneczei közül csak azok és akkor böjtölnek, a kik és mikor akarnak. De melyik nő az, ki meg nem hozná ezt az áldozatot, csak hogy megtudhassa azt, hogy Isten intézkedéséből ki lesz jegyese?

Az örmény nő, már mint 10—12 éves leány ismeri őrangyala nevét (Szárkisz); tudja, hogy mivel tartozik neki; de arról, hogy szent Szárkisz ünnepén jegyese neve előtte tudva lesz — sejtelve sincs; ezt csak akkor fogja megtudni, — ha már túl-esett a böjten.

A naiv leány gyakran kér engedélyt anyjától arra, hogy böjtölhessen, különben is kis öcsce beteg és szent Szárkisz segítene rajta. De az anya mosolyogva azt a tanácsot adja neki, hogy halaszsa továbbra a böjtölést, mert úgy is gyenge és ki nem állja a hét heti böjtölést. Elmúlik egy pár év és a leány békét nem hágy anyjának: „Most már elég erős vagyok — mondja, — aztán atyám úton van és te aggodsz a miatt, hogy vajjon nem fogja-e valami baj érni? Továbbá nővérem nagyon beteg, fivérem pedig két hét óta mit sem irt; különben is szent Szárkisz megbüntethet, ha kötelességemet nem teljesítem; azért mama! én el akarom kezdeni a böjtölést.“ Mire az anya ezt a feleletet adja: „Tégy akaratom szerint gyermekem!“... És e percztől kezdve nagyon vidám a leány nemcsak azért, mert kötelességét

*) »Armeniá«-nk számára irt közlemény; ezen cikk szerzője egy keleti örmény ifjú, ki európai egyetemen tanult és jelenleg Budapesten lakik.

őrangyala iránt végre-valahára teljesítheti, hanem főleg azért, mert most már alkalma is van megmutatni azt, hogy ő nem gyenge, hanem elég erős arra, hogy böjtölhessen. A böjtöt szigorúan tartja meg; nem eszik sem húst sem halat, a vaj-, tej- és tojástól is megtartoztatja magát. (Igy szokás általában Örményországban böjtölni). De ez még nem elég! Esttől délig, vagy esttől estig csak egyszer eszik, ha atyj -, vagy fivéréől örvendetes hírt nem hallott; ellenben nagy az öröme, ha a böjtölés ideje alatt jó híreket hall. Ilyenkor ezt mondogatja: „Szent Szárkisz meghallgatott engem, szeret engem.“

Végre közelget szent Szárkisz napja! Alig fejlődött ki az alma a fán és szent Szárkisz itt van! Mily észrevétlenül telt el a hét hét és mily virágzó színben vannak szent Szárkisz tisztelői. Minden önmeztagadás daczára nem volt nehéz a kötelességnek eleget tenni, mert ez a böjtölés nyári időszakra esik, midőn a gyümölcsnek bővében vannak. „E darabka kenyérrel fejezd be böjtödet“ — mondja az anya leányának ünnep előestéjén . . és egy kis, jól megszózott zsemlyét ad neki. A leány azonnal elkölti azt és örvend, hogy kötelességének eleget tett; vig, mert holnap újba öltözve templomba fog menni; aztán találkozni fog barátnőivel, a kiket már néhány hét óta nem látott és ezekkel táncolni, játszani, énekelni fog . . Oh szent Szárkisz nyujtsd a holnapi napot jó hosszúra!

Ünnepnapján anyjával együtt igen korán kel fel, magát felpiperézi, azután anyjával egyetértőleg elénekelik az „Árávod luszoh“-t*); erre harangszót hallanak, de még nem viradt fel. Most sietve templomba mennek; útközben az anya igen kedvezőnek találja az alkalmat arra, hogy megkérdezze: „Ma éjjel nem álmodtál semmit?“ Erre néha ez a felelet: „A sós kenyérre nagyon megszomjaztam . . és midőn inni akartam, kit láttam? Atyámat!“ — Gyakrabban a válasz körül-belül ilyen: „Álmomban — mondja elpirúlva a leány — midőn inni akartam, egy ifjú legény egy po-

*) Nerszesz Snorháli (Nierses Clajensis) ezen szép énekének latin fordítása ezen szavakkal kezdődik: »Lux prima diei, — Radiorum fons juste, — Mihi lucem oriri facias, — Spiratio a Patre, — Inspira in Spiritum meum, — Verba tibi accepta. Szerk.

hár vizet adott.“ További kérdezősködésre azt feleli, hogy: „Ő a legényt, kit álmában látott, látásból ismeri, mert az a szomszédságban lakik.“ „Ezt szent Szárkisz, őrangyalod jegyesedül választotta, azért mutatta be azt neked a szent; erről azonban senkinek, még atyádnak sem szólhatsz; szent Szárkisz gondoskodni fog arról, hogy a választott hozzád jöjjön és kezedet megkérje.“

Szent Szárkisz tisztelője, mostantól kezdve közelebről nézegeti választottját és ez ellen szent Szárkisznak sincs semmi kifogása... És nem egyszer történik meg, hogy az ilyen leány épen ahhoz a férfiúhoz megy nőül, kit szent Szárkisz rendelt neki, a nélkül, hogy a férfiúnak erről bár tudomása lett volna.

Kora reggeltől az utczákon, különösen pedig azon helység-részben, hol szent Szárkisz nevére nevezett templom van, nagy a sürgés-forgás. Kivált délután szokatlan az élénk vigáság. Szabad ég alatt, legszebb ruhába öltözve csoportonként járnak felle az ifjak, öregek, gazdagok, szegények. Feltűnően csillog azon paraszt férfiak és nők tarka nemzeti öltözete, kik a templom közelében levő házak lapos fedelein foglalnak helyet, hol az időt ének-, zene-, táncz- és játékkal töltik. — Sokkal érdekesebb azonban az, mi a fedelek alatt, benn e házakban történik. Itt ifjú lányok és asszonyok körülfignek egy vén asszonyt, ki a nagy szóba közepén ül; — mellette van egy 5—6 éves leányka, ki előtt posztóval fedett edény nyugszik; ebbe gyűjtik a játék közben zálogul vett gyűrűket, kulcsokat és más tárgyakat. A leányka ezekből egyet-egyet ki-kivesz és átadja azt a vén asszonynak; ez pedig a „Cshán-gülüm“ népdalból egy vers-szakot énekelve a tárgyat annak adja vissza, a kié az. — Mily nagy örömet érez például az a leány, ki ezt a vers-szakot kapja:

Áh dégháh, tu szév cshuchávor,
Szághmoszé dzoczhit szovor....

Ernág gédám en oré,
Dunész gélász thakávor.

(Oh ifjú, ki fekete posztóruhát és kebleden imakönyvet szoktál viselni... boldognak fogom nevezni azt a napot, midőn házunkhoz, mint vőlegény fogsz eljönni.)

Nem kisebb az öröme annak a lánynak sem, kinek a kigondolt férfi iránt táplált ellenszenvét a „Cshán gülüm“ is ezen szavakkal igazolja

Gülüm g'ászém, gé sárém,
Dobrágê g'ádzém, gé lárém,

Thámám áschárhé mán ikám,
Khézniczh lávé gé dsárém.

(Rózsám! előveszem zsákomat, hogy abba csomagoljam holmimat;... elmegyek a nagy világra, hogy náladnál jobbat keressek.)

Minél inkább közelget az est, annál csendesebb lesz szent Szárkisz templomának környezete. Mindenki haza felé siet; csak még az ifjú, jókedvű legények járdalnak csoportonként, jó későig — és eléneklik mind azokat a dalokat melyek a szép örmény nőkről szólnak.

CSHELINGÁRIÁN JAKAB.

Az örmény színházakról.

III.

(Befejező közlemény.)

Transkaukaziában a teljesen hazai anyagból szerkesztett vigjáték volt az, melylyel az első kezdeményezés történt s csak mikor, a még ifjúkorát élő színpad egy mozgékony, de csupán a teli pénztárra tekintő vállalkozó kezére jutott, kerültek indusok, olasz banditák s több effélék a színpadra.

A színház ekkor mindenesetre a legköznapiabb látványosságok színterét képezte, s tulajdonképeni művészetről szó sem lehetett.

Mindezen rablójelenetek szerzője bizonyos Pátkánián nevű egyén volt; ki azonban jól megkülönböztetendő Pátkániántól, a költőtől, valamint a hasonló nevű szentpétervári egyetemi tanártól is.

Ő a közönségnek, majd minden héten újat adott elő, s e férczművek szerzője is ő maga volt.

Előadásai a művészetre még teljesen meg nem érett népnél nagy sikert arattak, s csak midőn vetélytársa támadt bizonyos Káreniáncz személyében, bukott meg a sodrából kizavart komédia-gyártó s beadta a kulcsokat.

Káreniáncz 1860-ban a még gyalúlatlan színpad deszkáin egy hasonlóképp gyalúlatlan drámát adott elő, melynek címe: Susánik (Zsuzsánna) volt, s melynek anyaga az örmény történetből volt merítve.

A tárgy elég rémületes vala arra nézve, hogy tetszést nyerjen, s az előadások egész sorát érte el.

Az 1863. évvel a tifliszi örmény színház történetében fordulat állott be.

Ettől kezdve nők is részt vettek az előadásokban, s az eredeti színművek száma jelentékenyen szaporodott, melyek közt mindenesetre sok férczmű is volt — mert sokan, kik előtt a színi művészet egészen ismeretlen volt, tollat ragadtak, s irtak oly drámákat és vigjátékokat, melyek a legcsekélyebb értékkel se bírtak.

A vigjátékok többnyire a jellemző vonásokban oly gazdag tifliszi élettel foglalkoztak, de eme dús aknából csupán nyers érczdarabokat hoztak napfényre.

Csak Der-Krikorián és Kápriel Szuntugjancz emelték a vigjátékot a jellemkép színvonalára.

Az előbbi által írt színdarabok közül főleg „A zsu-gori“ tűnt ki, mely az életből volt merítve, s a korábbi bohóc-alakoktól merőben különbözött.

A második vagy is Kápriel Szuntugjancz, ki csaknem ugyanazon időben lépett föl, a szó szoros értelmében véve, az örmény vigjáték tulajdonképeni megalapítója volt s mai napig sincs még felülmúlva.

Ő kitűnően ismeri a tifliszi lakosságot, annak tipikus sajátságait, erényeit és hibáit, s a mellett éles megfigyelője mindannak, mi nem épen csak a felszínen mozog, de mégis lényeges, s így az élet némely jelenségeinek alapjául szolgál.

Midőn Szuntugjancz föllépett, az örmény társadalom az átmeneti korszaknak épen legelső stádiumában volt, mert annak egy része már európaivá kezdett válni, de a mi alatt mindenesetre legtöbbször csak a felületességnek elsajátítását értették.

Szuntugjancz azzal kezdte, hogy a „Chatabala“ című legelső vigjátékában az örmény élet asiatizmusa ellen szállt síkra, azután pedig az egyes jellemvonásokra és társadalmi bajokra tért át.

Ő kiméretlenül kikürtöli a kalmár gazdagodási művészetét s a szédelgésnek legelrejtettebb gyökerét is kikutatja.

Működésének tág tere nyílik: a szalonban, a gazdag kereskedő dolgozószobájában, a szatócs üzlethelyiségeiben, a

bazárookban vagyis vásárcsarnokokban, mindenütt megfigyeli a törekvést, melynek végczélja a nyereség, vagy legalább ez tűzetik ki végszéljául.

„Chatabala“ című vígjátékában, mely cím körülbelől azt teszi: „Mit jelentsen ez? nevetségessé teszi az örömények közt ma már eltűnedező ama szokást, miszerint a vőlegénynek esküvő előtt nem szabad látni menyasszonyát...

Ily módon sikerülhet néha a legrútabb lányt is fejkötő alá juttatni, ha meglehetősen hozomány szolgál mellette csalétkül!

Szuntugjancz „Chatabala“ című darabjában igen ügyesen mutatja ki ily esetek lehetőségét.

E darabban egy fiatal, némileg már európaiasodott férfi szembe jön az utcán egy csinos, fiatal nővel, ki őt egészen elbűvöli.

A férfi szerelemre lobban iránta, s tudakozódni kezd felőle egy korábbi ismerősénél, kit ő már több év óta nem látott; de most véletlenül épen ama ház közelében találkozik vele, a mely házba a szép ismeretlen eltűnt.

A férfi ismerőse ravasz ficzkó, s rögtön felhasználja az alkalmat, hogy egy kis üzletet csináljon.

A ház, tudniillik hova a szép hölgy bement, bizonyos Számbáchián nevű egyén tulajdona, ki tisztességes vagyonnal bír és van egy rút leánya, kit semmikép se tud férjhez adni.

A ravasz ismerős tehát úgy adja elő a dolgot a fiatal férfinak, hogy az illető szép hölgy Számbáchián leánya, holott az ő, vagyis az elbeszélőnek, saját felesége.

Mintőgy a szerelmes fiatal ember hisz neki, az előkészületek meglehetősen simán haladnak elő, s az öreg Számbáchián már örömeiben kezeit dörzsöli, hogy lányától végre megszabadul.

Midőn azonban az ifjú férfi már a lakodalomra jelenik meg Számbáchián házánál, észre veszi, hogy rútul megcsalatott; de a helyett, hogy a külső kényszerűség előtt meghajolna, lehető gyorsan elillan, és Számbáchián leányát egyszerűen a faképnél hagyja...

Ha kevesebb bátorsága lett volna, ez esetben a „scandalum“ elkerülése végett a furlangos nyárspolgár vejévé lett volna s akkor a történetnek ázsiai vége van.

Igy azonban a darab európai módon végződik, s a költő a színrehozott ifjú szavai által tiltakozik a ferde szokás ellen.

Egy másik darabjában („Pepő“) egy Árutin nevű zseb-metszőt mutat be, mint olyat, ki a világ előtt becsületes ember hírében áll csupán azért, mert gazdag.

A darab úgy végződik: hogy Pepo, egy halász fia nyíltan pelengérre állítja a tiszteletre épen nem méltó férfiú könyörtelen zsarolásait.

A darab nem szegény jellemzetes alakokban és képekben, s egészen a tifliszi örmény életből van kiragadva.

Az első felvonásban bepillantást vethetünk házi otthonába az örmény halásznak, ki derék, becsületes ficzkó, s kinek család-élete az erkölcsi tisztaság és házias erények vonzó képét nyújtja.

A második felvonás a gazdag Árutin házában játszik, ki épen huszonnégy vendéget vár ebédre gazdagon terített asztalához.

Neje Eufemia, szegény szülők gyermeke, kinek csak a vagyonság kölcsönöz némi külső mázt, egy hiú nő; ki férje fölötti uralmát akként gyakorolja, hogy őt minden áron európaivá akarja tenni és pedig a maga módja szerint az által: hogy finom divatos ruhákat hordat vele, és arra oktatja, hogy miképen kell európai módon vagyis francziásan — „à la franca!“ — viselkedni....

Szerző harmadik darabjában, melynek címe: „Még egy áldozat“ eszményi alakokat mutat be, melyekkel valódi materialistákat helyez ellentétbe.

Itt már kevesebb a tipikus vonás, s a darab is kevésbé sikerült, mint a két előbb említett.

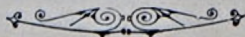
Ugyanazt mondhatni a negyedikről is, melynek címe: „Tönkrement család.“

Ebben is vannak félművelt emberek, s Náthália, egy kereskedő leánya, ki pengeti a zongorát, valamint olvas és fecseg is francziául, rohan minden bálba s más lányokat a piperében felülmúlni igyekszik, — egészen az életből van ellesve s igen ügyesen jellemezve.

Szóval Szuntugján cz Gábor színdarabjai az örmény színpadra nézve nem csekély jelentőséggel bírnak, — s az ezutáni vígjátékiróknak is sok tekintetben minta gyanánt fognak szolgálni.

(Armenische Bibliothek.)

DR. SIMAY JÁNOS.

† Hanusz János dr.

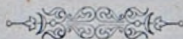
Az osztrák-magyar tudományos világ július hóban nagy veszteséget szenvedett. A bámult nyelvész, ki nagy és szép jövőre számíthatott: Hanusz János dr. július 28-án Párisban hirtelen (szélhűdés) meghalt. E szomorító hír tisztelői-, ismerőseire megrendítő hatást gyakorolt. Hathónappal azelőtt „szerencsés utat“ kívántunk neki — és ő ezen útjából többé vissza nem tért. Elutazása előtt egy pár nappal még azt írta nekem, hogy: „Ha vissza térek, igen érdekes dolgozatot fogok küldeni az Armenianak“ — és ígéretét be nem válthatta.

Február elején indult tudományos útjára; a költség fedezésére a krakói tudós társaság vállalkozott. Olaszországban az alban és új-görög tájnyelvek anyagát gyűjtötte össze; Rómában a vaticani könyvtárban az ind kéziratokat tanulmányozta. Innen ápril végén Franciaországba ment, hol a dél-franciaországi tájnyelvekkel ismerkedett meg. — El akart még Írlandba is menni, hogy az írlandi nyelvvel is foglalkozzék; de ezen utóbbi szándékát már nem valósíthatta.

Sok nyelvet tudott. A „lengyel-örmény tájnyelv-“ről írt nagybecsű munkájában 29 nyelvet használt. — Megtanulta a szép magyar nyelvet is. Boldogultban a tudós világ egy kitűnő nyelvész és jelentékeny armenistát, folyóiratunk pedig egyik legderekabb munkatársát veszítette.

Legyen áldott emléke!

Sz. K.

Mi újság az örmény világban?

Hódolatok a pápa jubileumára. Ázsiából az örmény kath. egyház részéről egymás után érkeznek már ő szentségéhez a hódolati feliratok. A legújabb tudósítások szerint Bálitian Gergely aleppói (hálepi) és Názárián Menyhért, már lini örm. kath. érsekek, valamint Melchisedek erzerumi örm. kath. püspök intéztek hódolati feliratokat a pápa jubileumára; hivaik és a papság hódolatteljes ragaszkodásának adván kifejezést ő szentsége irányában.

Aiwasowsky a festőművész, ki egy galicizai örmény család ivadéka, s kinek festményei évek hosszú során át, minden nagyobb európai műkiállításon feltűnést keltettek, ez évi szeptember 26-án ünnepi művészi pályájának felszázados évfordulóját. Ezen ünnepély színhelyéül az orosz császári szépművészeti akadémia van

kijelölve, hol az rendkívüli pompával tartatik meg. Díszülésben Vladimir nagyherczeg, mint elnök, fog az ősz művészeknek egy, az ő tiszteletére vert arany-érmékért átadni. A emlékünnep napja azon okból tűzetett ki épen szept. 26-ára, minthogy 1837-ben vagyis ötven évvel ezelőtt az imént jelzett napon kapta meg Aiwasowsky a nagy arany-érmet. A hírneves művész, ki a francia beesületreadnek is lovagja, a krimiai félsziget déli partján, Theodosiában született 1812. évben, — mely vidékre az Aiwasowsky család, mint lengyel hangzású neve is mutatja, Galicziából származott át. Maga a művész jelenleg is születés helyén lakik, és pedig közvetlenül az azúrkék tenger partja mellett, melynek elragadó szépségét és bájait valóban mesterileg tudja vásznára varázsolni.

Tűzvész Skutariban. Konstantinápoly e legnagyobb külvárosában, mely tudvalevőleg az ázsiai tengerparton fekszik, aug. 14-én nagy tűzvész pusztított, Konstantinápolyban nem tartozik ez a ritkaságok közé, de a legújabb tűzvész olyan mérvű volt, a minő már hosszabb idő óta nem fordult elő. A tűz Skutarinak nagy részét, több mint ezer házat hamvasztott el rövid 5—6 óra alatt. Az átellenben fekvő Pérából tekintve, az égő város borzasztó látványt nyújtott, — mint azt szemtanúk részletesen leírják. A leégett területen igen nagyszámú örménység lakott, s egy örmény templom is van az elpusztult épületek között. A vész elfojtásában gróf Széchenyi is nagy tevékenységet fejtett ki 1500 tűzoltójával.

Új örmény pap. Esztegár Gergely, ki az örmény nyelv és szertartás megtanulása végett hosszabb időt töltött Bécsben a mechitarista atyáknál, szept. 8-án mutatta be első mise-áldozatát Szamosujvárt a plébániái templomban. A szentegyház zsufolva volt ájtatoskodó hivekkel, kik mise után az új áldozár áldásában részesültek. A „manuductori“ tisztelet Csákány Adeodat főesperes teljesítette. A csinos egyházi beszédet Novák Gerő tanár tartotta. Az új misépap tiszteletére adott ebédre, melynek költségeit ünnepeelt fiverei fedezték, sokan voltak meghiva.

A marseille-i kereskedelmi felsőbb iskola. Azon növendékek között, kik az idén ezen kitűnő iskolában végezték tanulmányukat, volt két örmény ajkú ifjú is. Az egyik (Hárumeáncz), habár hosszabb ideig volt beteg, jó sikerrel végezte be tanulmányait; a másik disze volt az iskolának. Tizenkilenczen kaptak „kitűnő tanulásiért“ ezüst jelvényt és a kitüntetettek között az első az örmény Dzoveáncz volt.

Hazám örmény ajkú magyar tanulói! Vegyetek Dzoveáncztól példát és tanuljatok jól. — Édes hazánknak kitűnő emberekre van szüksége; kitűnő pedig — rendesen — csak a jó tanulóbból lesz.

Felelős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:

GOVRIK GERGELY és SZONGOTT KRISTÓF.

Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda, Szamosujvárt.